

Mindre bidrag

Hvad hed Aquilonius' fader? En fejlfortolkning af forfatterens latiniserede efternavn¹

In this short paper, I investigate the historical sources and explain why there has been doubt in the literature about the name of the father of the Danish Neo-Latin author Bertel Knudsen Aquilonius (1588-1650).

Den danske nylatinske forfatter Bertel Knudsen Aquilonius (1588-1650) måtte som så mange andre latintalende akademikere finde sig et passende tredje navn for at illudere den romerske navneskik *nomina tria*. Det var altså ikke nok, sådan som navneskikken ellers var, blot at have et for- og efternavn i form af et ikke-arveligt patronymikon. I Aquilonius' tilfælde hed hans fader Knud, og der var i slægten en vis tradition for navnet Bertel, så navnet Bertel Knudsen var, hvad man kunne forvente, en præstesøn på Sydsjælland skulle hedde. Men i den lærde republik, Aquilonius mødte på universitetet, var de to navne ikke nok. Det skyldtes tidens og særligt akademikernes inderlige fokus på antikken og dens traditioner. Et godt eksempel på den romerske navneskik, man ønskede at efterligne, er navnet på den romer, som vi i dag kender som Cicero. Hans fulde navn var Marcus Tullius Cicero. Som i dag var Marcus hans *praenomen* 'fornavn', der tilhørte det enkelte individ. Tullius var hans *nomen gentile*, et arveligt 'slægtsnavn'. Alle Tullius'erne udgjorde således én slægt, men kun én enkelt familie inden for den store slægt kunne også kalde sig for Cicero. Dette sidste navn, det såkaldte *cognomen* 'tilnavn', var historisk set en nyskabelse, og det kunne bl.a. stamme fra et fysisk kendetegn. Fx er navnet Cicero afledt af ordet *cicer* 'kikært'. Måske har en i slægten haft en kløft i næsen, der lignede en kikært, og siden har tilnavnet hængt ved.

I jagten på sit eget lærde tilnavn forsøgte Aquilonius sig med Connigstadiensis 'Kongstedsk' (Erler 1910: 186). Han var jo søn af præsten i Kongsted, men som en beskeden landsby på Sydsjælland har byen ikke været kendt nok til at fange an i Europa. En overgang kaldte Aquilonius sig for Toxotes 'skytte', da moderens slægt hed Skytte (Rørdam 1881-82: 242). Men det navn, vi i dag kender ham

---

¹ Artiklen er et bearbejdet og forbedret uddrag af mit kandidatspeciale *Bertel Knudsen Aquilonius: En undersøgelse af hans biografi og poetiske forfatterskab med udgangspunkt i hans parodiae*, indleveret ved Københavns Universitet, Saxo-Instituttet, 31.3.2020. Tak til Bjørn Westerbeek Dahl, Nivå, for at læse manuskriptet igennem og til Randi Rostrup, der er hovedansvarlig for netudgaven wiberg-net.dk af Wibergs *Præstehistorie*, for at dele sin viden om Wibergs kilder.

under, er som beskrevet Aquilonius. Ikke overraskende henviser dette tilnavn til faderen, men der har i litteraturen været tvivl om, hvad Aquilonius' fader hed. Kilderne er nu blevet læst på ny, og årsagen til usikkerheden er blevet identificeret.

Da faderen som beskrevet var præst i Kongsted, findes han i Wibergs (1870: 244) *Præstehistorie*. Her hedder det, at Aquilonius' fader hed »Knud Nielsen Nordrup el. Ørn«. Fra faderens egen hånd ved vi desværre blot, at han i 1584 underskrev sig som »Knud Nielsen i Kongsted« (Rørdam 1867-68: 403). Faderens tilnavn kan være kommet til senere end 1584, eller det kan være et udslag af periodens inkonsekvens, hvad angår navneskik.

En umiddelbart nærliggende forklaring på de to muligheder, Wiberg angiver, er, at nogen på et tidspunkt har været i tvivl om, hvorvidt *aquilonius* henviser til *aquilo* 'nordenvinden' eller *aquila* 'ørn'. På den baggrund kan man konstatere, at man i den moderne litteratur helt ser bort fra Ørn som en mulighed, fx Borberg (1945: 221) i modsætning til Skaftø Jensen (2017: 183). Hvis man ser i 1600-tallets latinske ordbøger, er *aquilonius* ikke et almindeligt opslag, da ordet ikke findes i de syv digitaliserede ordbøger fra tiden på renaessancesprog.dk. Men *aquilonius* findes i Coldings (1622: 73) omfattende ordbog og defineres her som *in quibus flat aquilo* 'hvor nordenvinden blæser'. Endelig kan man også pege på, hvordan de danskere, der rent faktisk hed Ørn, latiniserede deres navn. Fx kaldte Christian Lauridsen Ørn sig Aquilinus på latin, hvilket var en almindelig praksis (Helk 1987: 432; Petersen 1855-56: 309).

Wibergs (fejl)kilder

Heraf følger spørgsmålet om, hvorfor Wiberg anfører Ørn som en mulighed. Wiberg afslører ikke sine kilder til de enkelte lemmata, men anfører syv kilder, som han har benyttet for at finde oplysninger om alle præsterne i Kongsted Sogn. Tre af de syv kilder har kun oplysninger om sognets præster senere, end da Aquilonius' fader virkede som præst i sognet. En fjerde kilde er universitetspedellen Peder Muus' optegnelser, som ifølge Rørdam (1889-91: 30) er »ret paalidelige«. Men hos Muus hedder faderen også blot »Knud Nielsen«.²

Den femte og sjette kilde er i grunden den samme, da Wiberg både henviser til en præstetavle i Kongsted Kirke og til Teilmann (1863: 53), som baserer sine oplysninger på, hvad man må formode, er den samme præstetavle ophængt i kir-

---

² Det Kongelige Bibliotek, herefter KB, Præster i Sjællands Stift, Peter Musenius, GKS 2990 kvart, s. 82.

ken.³ På denne tavle står der ifølge Teilmann »Knud Nielsen Norderup«. Navnet Norderup optræder også på en afskrift af denne tavle, der er udfærdiget omkring år 1900 ifm. en række bygningsarbejder i kirken.⁴ Som det vil fremgå, er dette altså den eneste kilde, som Wiberg henviser til, hvor navnet Nordrup eller rettere Norderup optræder. Det er således ikke klart, hvorfor Wiberg skriver Nordrup og ikke Norderup i sin *Præstehistorie*.

Endelig er der den sidste af Wibergs kilder: Præsten i Munke Bjergby og Bromme, Niels Albek (1728-1785), udarbejdede en oversigt over de sjællandske præster.⁵ I denne optegnelse står der: »mag: Knud Ørn eller Aqvilonius«. Der er således kun én kilde, hvor efternavnet Ørn optræder. Albek måtte som teologisk uddannet kunne latin på et sådant niveau, at han ikke ville kalde faderen for Ørn på grund af en simpel forveksling af *aquila* med *aquilo*. En mulig tolkning er, at Albek eller hans kilde alene har kendt sønnen med tilnavnet Aquilonius og med udgangspunkt i det forsøgt at tilbageoversætte tilnavnet til dansk. Efternavne som Nord eller Nordvind har ikke været kendte efternavne for Albek, hvorfor han har fundet en anden latinsk rod, der kunne legitimere et passende dansk efternavn, nemlig Ørn.

Latinsk epitafium til minde om faderen

I et tillæg til sin præstehistorie tilføjer Wiberg (1871: 743) en ny kilde, et epitafium. På et tidspunkt hang der både i Kongsted og i Herlufsholm Kirke et epitafium over Aquilonius' fader.⁶ På epitafiet havde Aquilonius' gamle læremester og gode ven, Willich Westhoff, sat et latinsk digt til ære for faderen. Begge epitafier er nu gået tabt, men digtet er bevaret i to kilder: Laurentius Asserous' (1621: upagineret) samling af indskrifter og Peder Hansen Resens *Atlas Danicus*.⁷ Begge steder indledes digtet med denne tekst. Dog er »In Loco-Regio« udeladt i *Atlas Danicus*.

---

3 Præstetavlen blev sandsynligvis taget ned i 1960'erne for at fritlægge kalkmalerierne nederunder, se Nationalmuseet, Antikvarisk-Topografisk Arkiv, Kongsted Kirke. Et billede fra 1917 viser tavlen ophængt i kirken, KB, fotograf Kristian Hude, Dyssevej 2, id top_1161_005. Ved henvendelse til kirken i dag oplyses det, at tavlen ikke kan lokaliseres.

4 Rigsarkivet, Jomfruens Egede-Lystrup Gods: Sager vedr. Kongsted Kirke (1545-1903), pakkenr. 10-1.

5 KB, Præster i Sjællands Stift, Kall 486 kvart, s. 39.

6 Epitafiet er ikke omtalt i materialet om Kongsted og Herlufsholm Kirke i Nationalmuseets Antikvarisk-Topografisk Arkiv.

7 Det relevante afsnit af *Atlas Danicus* er bevaret i Den Arnamagnæanske Samling 361. fol., s. 236v.

In Loco-Regio in tabula pensili. CANUTI N. AQUILONI
qui placidè pièq; decessit 4. Id Martij 1606.
(I Kongsted på en ophængt tavle for CANUTIUS N. AQUILONIUS
som døde fredeligt og fromt den 4. marts 1606)

Indledningen til digtet er oversat hos Behrend og Knudsen (1935: 69-71), hvor de oversætter navnet til »Aquilonius«. Men i en fodnote skriver de to forfattere, at faderen hed »Knud Nielsen Nordrup eller Ørn«, hvilket man genfinder i afsnittet i Danmarks Kirker om Herlufsholm Kirke (1938: 1162). Behrend og Knudsen er givetvis her inspireret af Wiberg.

En anden tolkning af digtets indledning findes i Danmarks Kirker (1933-35: 546) om Kongsted Kirke, hvor genitivformen *Aquiloni* har fået forfatterne til at kalde faderen for »Knud Nielsen Nordrup (Aquilonus)«. Modsat henviser Rørdam (1881-82: 241) til samme digt og skriver, at faderens latinske navn var »Canutus N. Aquilonius«. Men det er trods alt klart, at man i Danmarks Kirker her har læst »Aquiloni« som en afledning af *aquilo*.

Aquilonius' digt om faderen

Men det klareste bevis for, at faderen hed Nordrup, sådan som det fremgik af præstetavlen i Kongsted Kirke, findes i en af Aquilonius' (1609: upagineret) dedikationer, der ikke tidligere er blevet nævnt i litteraturen i denne sammenhæng.

In morte Patris desideratiss. Canuti Nicolai Nordrupij, qui obiit 1606
(I den dybt savnede faders død, Canutus Nicolaus Nordrupius, som gik
bort i 1606)

Ud fra dette kan der ikke være nogen tvivl om, at Aquilonius' fader hed Knud Nielsen Nordrup. Således må efternavnet Ørn alene forklares som en usikkerhed affødt af formen Aquilonius, der første gang ses hos Niels Albek.

Litteratur

Asserous, Laurentius: *Lavrentii Asseroi Inscriptionum Selandicarum Daniæ anti-grapha*. København 1621.

Aquilonius, Bertil Knudsen: *Dani Lusuum juveniliū Liber III, Elegias continens*. Rostock 1609. Bemærk: KB's eksemplar er indbundet med Ruting, Paul: Ana-

- grammatum Pauli Rutingii Rostochiensis P.L.C. centuria hodoeporica prima. Cum Schediasmatum libellis quinque. Rostock 1606.
- Behrend, Christian og Gunnar Knudsen: *Peder Hansen Resens Atlas Danicus II, F-J: Sydsjælland*. København 1935.
- Borberg, L.P.: »En middelalderlig Selvejrbondeslægt fra Ribe Amt og Træk af dens Udvikling i de nærmeste Aarhundreder efter Skipper Clements-Fejden og Reformationen«, i: *Fra Ribe Amt*, s. 169–222. Ribe 1945.
- Colding, P.J.: *Etymologicum Latinum*. Rostock 1622.
- Erler, G.: *Die Matrikel der Albertus-Universität zu Königsberg i. Pr. 1544-1829*. Bind 3. Leipzig 1910.
- Helk, Vello: *Dansk-Norske Studierejser: Fra reformation til enevælden 1536-1660*. Odense 1987.
- Herlufsholm Kirke i: *Danmarks Kirke*, V, bind 2, s.1112-1175. København 1938.
- Kongsted Kirke i: *Danmarks Kirke*, VI, bind 1, s. 530-548. København 1933-35.
- Petersen, N.M.: *Bidrag til Den Danske Litteraturs Historie*. Bind 3. København 1855-56.
- Rørdam, Holger Frederik: »Sjællands Stifts Præster i Aaret 1584«, i: Holger Frederik Rørdam (red.): *Ny kirkehistoriske Samlinger*. Anden række, bind 4, s. 402-06. København 1867-68.
- Rørdam, Holger Frederik: »Bertil Knudsen Aqvilonius«, i: Holger Frederik Rørdam (red.): *Ny kirkehistoriske Samlinger*. Tredje række, bind 3, s. 241-310. København 1881-82.
- Rørdam, Holger Frederik: »Udsigt over Arbejderne i Danmarks Kirkehistorie siden Reformationen«, i: Holger Frederik Rørdam (red.): *Ny kirkehistoriske Samlinger*. Fjerde række, bind 1, s. 1-40. København 1889-91.
- Skaftø Jensen, Minna: »Nationalromantik og sprogteori – Bertil Knudsen Aqvilonius«, i: Camilla Plesner Horster og Maria Funder (red.): *Antikkens veje til renæssancens Danmark*. Aarhus 2017.
- Teilmann, Andreas: Præsterækker for Pastorater i Sjællands Stift, samlede og meddelte af A. Teilmann: trykte som Anhang til Th. Hertz's »Efterretninger om geistlige Embeder«. Odense 1863.
- Wiberg, Sophus Vilhelm: *Personalhistoriske, statistiske og genealogiske bidrag til en almindelig dansk præstehistorie*. Bind 1. Odense 1870.
- Wiberg, Sophus Vilhelm: *Personalhistoriske, statistiske og genealogiske bidrag til en almindelig dansk præstehistorie*. Bind 2. Odense 1871.

Utrykte kilder

- Det Kongelige Bibliotek, fotograf Kristian Hude, Dyssevej 2, id top_1161_005.
Det Kongelige Bibliotek, Præster i Sjællands Stift, Kall 486 kvart.

170 · *Mindre bidrag*

Det Kongelige Bibliotek, Præster i Sjællands Stift, Peter Musenius, GKS 2990 kvart.

Nationalmuseet, Antikvarisk-Topografisk Arkiv, Herlufholm Kirke.

Nationalmuseet, Antikvarisk-Topografisk Arkiv, Kongsted Kirke.

Rigsarkivet, Jomfruens Egede-Lystrup Gods: Sager vedr. Kongsted Kirke (1545-1903), pakkenr. 10-1.

Internetressourcer

Den Arnamagnæanske Samling: handrit.org. Besøgt 08.02.2024.

Netudgave af Wibergs præstehistorie: wiberg-net.dk. Besøgt 08.02.2024.

Renæssancens Sprog i Danmark: renaessancesprog.dk. Besøgt 08.02.2024.

Mikkel Kølker